

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-95-06

УДК 81'255.4:159.922.4

Ребрій О. В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

e-mail: o.v.rebrii@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Сиса Я. С.

викладач, здобувач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: yana.sysa@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5151-1172>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=r0iY_tIAAAJ&hl=uk&authuser=1

RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Yana-Sysa>

(Харків)

Національні стереотипи як проблема перекладу

Статтю присвячено вивченню впливу національних стереотипів (етностереотипів) на створення образу у вихідному та його перестворення у цільовому художньому дискурсі. Актуальність дослідження зумовлено активною розбудовою імагології – наукової галузі, фокус уваги якої поступово зміщується з художніх особливостей образотворення на мовностилістичні засоби його імплементації в різних мовах та культурах. Метою дослідження є вивчення національних гетеростереотипів як проблеми перекладу на матеріалі твору “A short history of tractors in Ukrainian” британської письменниці Марини Левицької, який став показовим прикладом маніпулятивної репрезентації образу українця в сучасній британській літературі, та двох його перекладів – українською та російською мовами. Об'єктом дослідження є національні стереотипи як чинник формування художнього образу, а предметом аналізу – їхні мовностилістичні маркери у першотворі та друготворі. Серед методів дослідження провідну роль грають: метод «приписування якостей» Катца–Брейлі, на основі якого здійснювалося виявлення стереотипів відносно персонажів роману; методи лексико-семантичного, стилістичного та контекстуального аналізу задля ідентифікації засобів актуалізації стереотипів; метод порівняльного аналізу для зіставлення як вихідного тексту з цільовим, так і двох цільових текстів між собою. Такий підхід уможливив не тільки усвідомлення задіяних перекладацьких стратегій, а й обґрунтування їхніх відмінностей. Залучення множинних перекладів показало, що відтворення мовностилістичних засобів створення художнього образу обумовлюється дією ідеологічного чинника. У випадках, коли ставлення до стереотипізованого образу у приймаючій культурі є нейтральним або позитивним, перекладач може вдаватися до стратегії пом'якшення негативного стереотипу, натомість у випадку негативного ставлення перекладач, навпаки, може навмисно загострювати негативні характеристики.

Ключові слова: гетеростереотип, ідеологія, імагологія, національний стереотип, стратегія перекладу.

1. ВСТУП

Розвиток перекладознавства завжди відбувався під сильним впливом суміжних гуманітарних дисциплін – передусім літературознавства (яке «опікувалося» художнім перекладом) та мовознавства (яке поставило собі за амбітну мету створення універсальної теорії перекладу). З часом діапазон сфер впливу на теорію перекладу тільки поширювався: спочатку за рахунок переходу від «мікролінгвістики» до «макролінгвістики» [2], а згодом і завдяки залученню положень низки гуманітарних і негуманітарних дисциплін на кшталт культурології, теорії комунікації, психології, соціології, антропології тощо. Одним з останніх і вельми перспективних надбань перекладознавства є *імагологія* – відносно нова наукова галузь, об'єктом дослідження якої виступають національні стереотипи (етностереотипи) в художньому дискурсі. До недавнього часу імагологія розвивалася переважно в межах компаративного літературознавства, але поступово починає привертати все більшу увагу фахівців із теорії перекладу. Відповідно, сам фокус дослідницької уваги зміщується з художніх особливостей малювання образу «Іншого» до вивчення засобів його мовної актуалізації у вихідному та цільовому творі: «За останні десятиріччя перекладознавство демонструє зростаючий інтерес до питань культурної характеристики та стереотипізації, включаючи відбір та потенційну маніпуляцію способами їхнього відтворення» [7].

Таким чином, актуальність нашого дослідження зумовлено підвищеною увагою сучасного перекладознавства до ролі стереотипів у створенні художнього образу та його іншомовного й іншопольованого перестворення. Вважаємо, що дослідження імагологічного спрямування сприятимуть подальшій розбудові культурологічного напрямку вітчизняної науки про переклад.

Об'єктом дослідження в цій розвідці виступають національні стереотипи (етностереотипи) як чинник формування художнього образу, а предметом безпосереднього вивчення – мовностилістичні засоби і способи їхнього втілення в художньому дискурсі та перевтілення в перекладі.

Мета дослідження полягає у вивченні національних стереотипів як проблеми перекладу на матеріалі твору *"A short history of tractors in Ukrainian"* британської письменниці Марини Левицької, який став показовим прикладом маніпулятивної репрезентації образу українця в сучасній британській літературі, та двох його перекладів – українською та російською мовами. Порівняння, або краще, протиставлення українського та російського перекладів дозволило виявити ідеологічний вимір перекладознавчої імагології взагалі та стратегій використання етностереотипів як засобу викривлення художнього образу зокрема.

Реалізація поставленої мети вимагає залучення низки методів як загальнонаукового, так і влас-

не філологічного характеру. Серед останніх на особливу увагу заслуговує метод порівняльного аналізу, застосований для зіставлення між собою як текстів оригіналів та текстів перекладів в цілому, так і на рівні окремих складових різних щаблів мовної ієрархії, а також для порівняння різних текстів перекладів у випадках перекладної множинності. Для виявлення етнічних стереотипів, спроектованих на персонажів, ми використали метод «приписування якостей», що є своєрідною філологічною інтерпретацією аналогічного соціо-психологічного методу, запропонованого ще в 1933 році Деніелом Катцем та Кеннетом Брейлі [8]. Надалі ми вдавалися до методів лексико-семантичного, стилістичного та контекстуального аналізу для виявлення одиниць, що є засобами характеристики персонажів як представників певного етносу.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття стереотипу має міждисциплінарний характер і привертає увагу соціологів, психологів, фахівців із народознавства та мовознавства. Дотичними до обраної нами дослідницької проблематики є такі аспекти функціонування стереотипів: соціальний, етнічний, ментальний (когнітивний), мовний, (між)культурний. Певною мірою це розмаїття підходів пояснюється стереоскопічністю самого терміна, зокрема тією його частиною, що вказує на об'ємність, багатогранність об'єкта, наявність в ньому просторових конфігурацій, а отже й на можливість підходу до нього з різних точок зору.

Розуміння стереотипу як когнітивного феномену було закладено з самого першого його наукового визначення американським філософом Волтером Ліппманном, на думку якого «система стереотипів може бути ядром нашої особистої традиції, захистом нашого положення в суспільстві. Вони є упорядкованою, більш-менш послідовною картиною світу, до якої пристосувалися наші звички, смаки, можливості, зручності і надії» [14, с. 63].

Серед багатьох цікавих спостережень та припущень, висловлених Ліппманном, хотілося би звернути увагу на два моменти, що видаються особливо важливими для нашого дослідження. Перший стосується емоційного навантаження стереотипу, який виступає «гарантією нашої самоповаги, проекцією нашого власного відчуття власної цінності, нашого положення і наших прав». Як наслідок, стереотипи «міцно заряджені прикутими до них почуттями» [там само, с. 64]. Другий стосується універсальної природи стереотипів, адже «народ без упередженостей, народ із повністю нейтральним баченням настільки немислимий в будь-якій цивілізації, що спадає на думку, що жодна структура освіти не могла би будуватися на такому ідеалі» [там само, с. 80]. Виходячи з цього, «якість мислення та вчинків [людей] залежатимуть від того, чи є ці упередженості дружніми щодо інших людей та інших ідей» [там само].

Стереотипи потенційно можуть поширюватися на будь-які об'єкти реального чи нереального світу, хоча цілком справедливо вважається, що їхнім головним об'єктом є людина, адже «стереотипи щодо людей концептуально багатші та більш укорінені порівняно зі стереотипами щодо речей» [15, с. 256]. Оскільки кожен окремих стереотип поширюється на всі об'єкти в межах певної групи (наприклад, національні стереотипи приписують всім представникам певного етносу), це недиференційоване твердження неминуче передбачає наявність оцінки – очевидної або ж прихованої. І той факт, що негативні оцінки однієї людини іншою переважають в пропорції чотири до одного, вказує нам на те, що стереотипи, що перебувають в основі цих оцінок, є так само негативно забарвленими. Можна також припустити, що позитивний характер частіше мають автостереотипи (про «своїх») а негативний – гетеростереотипи (про «чужих»), оскільки позитивно забарвлені автостереотипи та негативно забарвлені гетеростереотипи виступають потужним засобом підвищення самооцінки в межах буд-якої групи, членам якої завжди потрібен власний позитивний образ як підтвердження їх виключності та переваги над членами інших (конкуруючих) груп.

На закладеному Липпманном підмурку сучасна когнітивна наука побудувала своє тлумачення стереотипу як різновиду прототипу («мінімізованого знання, що становить ядро, навколо якого сформований концепт» [5, с. 129], що утворює «конкретизоване, “суперфіксоване, суперстійке” уявлення про предмет чи явище, що асоціюється з конкретним концептом» [там само, с. 130]. Причиною формування стереотипів є прагнення класифікувати та узагальнювати інформацію, аби максимально зменшити навантаження на мислення: саме завдяки стереотипам «ми отримуємо уявлення про більшість речей до того, як безпосередньо з ними стикаємося» [14, с. 6].

Тісно пов'язаним із когнітивним є мовне тлумачення стереотипу, оскільки мова є засобом його об'єктивації як у свідомості індивіда, так і в суспільстві і в мові. Таким чином, мовна картина світу і омовлений стереотип співвідносяться як частина і ціле, а сам омовлений стереотип визначається як «стійкий мовний зворот, що однозначно сприймається на несвідомому рівні членами соціальної групи» і є «актуалізацією соціальних кліше в мові» [6, с. 202]. Таке визначення видається недостатньо повним, адже мовний стереотип може втілюватися й у формі мовних одиниць чи навіть особливостей мовленнєвої поведінки (акцент, порушення лексико-граматичної норми). Як зазначають з цього приводу Вівіан де Клерк та Барбара Бош, «існує багато свідок того, що ми як члени окремих мовних спільнот маємо стереотипізовані уявлення про голос, інтонацію, паралінгвальні знаки, фонологію, лексикон та стиль, і все це з оцінними конотаціями. Ці упередження мають величезний вплив на наше

підсвідоме ставлення до мов та мовців цими мовами, отже валідність цих стереотипів має значний дослідницький потенціал» [9, с. 18]. Очевидно, що цей потенціал поширюється і на переклад як основний засіб забезпечення міжмовної комунікації.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Імагологічна проблематика перекладознавства тісно пов'язана з ідеологією, особливо в тих випадках, коли «Інший» сприймається представниками цільової спільноти як ворог або принаймні як ідеологічний та/або культурний опонент. З позицій імагології переклад перетворюється на динамічну силу, яка спів-створює культурні відмінності, а не просто відтворює їх, тобто перекладач стає своєрідним співавтором, чие уявлення про вихідний текст і національні образи в ньому починає проявлятися у цільовому творі. І в цьому сенсі роман *“A short history of tractors in Ukrainian”* є доволі показовим. Авторка наділяє своїх героїв певними зовнішніми ознаками, які мають експресивне значення, адже вони покликані зобразити персонажів-українців чужинцями (йдеться передусім про Валентину і Миколу, тоді як Миколіні доньки Надія та Віра, хоча і є етнічними українками, представляють повністю асимільоване друге покоління іммігрантів і, на думку письменниці, мають репрезентувати стереотипи «справжніх британців»), які не повною мірою пристосувалися до стилю та темпу життя в новій культурі. Левицька робить помітними та упізнаними їхні відмінності від «корінного» населення; дозволяє їм говорити «своєю» мовою як свідчення того, що вони не мали достатньо часу та/або бажання асимілюватися в новому для них просторі, що реалізується більш відчутно та має особливо уважно враховуватися під час перекладу твору.

Незважаючи на те, що роман було надруковано в розпал Помаранчевої революції, коли весь західний світ аплодував пробудженню національної свідомості українців, його центральним образом стала Валентина, яку видавництво *Penguin* описує у своєму каталозі як «хтиву золотошукачку з України, яка не зупиниться ні перед чим на своєму цілеспрямованому шляху до розкішного західного образу життя, про який вона мріяла» [12, с. 437]. Втім, іронія, до якої щедро вдавалася авторка, маючи портрети своїх земляків, видалася дещо сумнівною навіть британським критикам, на думку яких Левицька дещо переборщила із стереотипами. Зокрема, Доріс Лечнер, вивчаючи текст роману і його маркетингові стратегії, дійшла висновку про «зраду Левицькою свого походження та його продаж західним читачам, вже давно звиклим до такого стереотипізованого уявлення про мешканців Східної Європи» [10, с. 16]. Поділяючи цю ідею, Барбара Корте зауважує, що «іронію, з якою тут [в романі] задіяно стереотипи, легко прогледіти або ж забути» [10, с. 16].

Український письменник Андрій Курков в інтерв'ю газети *the Guardian* висловив крайнє невдоволення українськими «карикатурами» Левицької, в яких «Валентина більше схожа на гумову ляльку, ніж на реальну людину». Далі рецензент підсумовує: «Майже всі персонажі в романі викликають симпатію читача, всі, окрім українців, легальних чи нелегальних. Все, що ми бачимо – це тільки карикатури» [11].

Вочевидь, письменниця не погоджується з подібними зауваженнями і заявляє у відповідь: «Люди часто презирливо ставляться до стереотипів, але я насправді вважаю, що читачеві легше сприймати матеріал, коли персонаж здається знайомим; стереотипи додають героям барвистих деталей та економлять час та безліч сторінок попередньої історії, якщо герої нагадують вам когось, кого ви добре знаєте» [12, с. 442].

Розставити крапки над «і» в цій суперечці певною мірою дозволить аналіз ілюстративного матеріалу. Оскільки, за нашою гіпотезою, етностереотипи виступають потужним чинником створення художнього образу, для їхнього мовного виявлення та аналізу використовуємо такі традиційні персонажні характеристики, як портрет та мовлення.

Найбільш цікавим з огляду на мету нашого дослідження є образ Валентини, зовнішність якої ми сприймаємо очима доньки Миколи Надії, яка з ворожістю ставиться до їхнього одруження і тому не може сприймати цю жінку більш-менш об'єктивно. В очах Надії Левицька стереотипізує Валентину, максимально наближаючи її портрет до поширеного у Великобританії уявлення про повію або принаймні мисливицю за гаманцем зі Східної Європи:

Then I see her – a large blond woman sauntering down the garden towards us on high-heeled peep-toe mules. Her gait is lazy, contemptuous, as though she can barely be bothered to stir herself to greet us. A denim mini-skirt rides high above her knees; a pink sleeveless top stretches around voluptuous breasts that bob up and down as she walks [13, с. 69].

As she comes closer, I see that her hair, which tumbles Bardot style in a tousled ponytail over bare shoulders, is bleached, showing an inch of brown at the roots. <...> Eyes wide set, golden brown like syrup, and outlined in black Cleopatra lines that flick up at the corners. The mouth curls into a pout that is almost a sneer, drawn in pale peach-pink lipstick that extends beyond the line of the lips, as though to exaggerate their fullness [13, с. 69].

Авторка подає нам сигнал про те, що перед нами підступна спокусниця, використовуючи як виразні лексичні одиниці та стилістичні прийоми (*sauntering, lazy, contemptuous gait; voluptuous breasts that pop up and down; eyes golden brown like syrup; mouth curls into a pout*), так і марковані вульгарністю елементи одягу, зачіски та макіяжу (*high-heeled peep-toe mules, denim mini-skirt; pink sleeveless top; Bardot style tousled ponytail; bleached hair; black Cleopatra lines*).

Гіперболізована візуалізація героїні зберігається в українському перекладі, автор якого Олекса Негребецький залишається вірним оригіналові, не піддаючись спокусі ще більше прикрасити те, що вже і так є «прекрасним»:

І тут я бачу – велику блондинку, що поволи пливе до нас з садка в домашніх голоп'ятих туфлях на каблуці. Хода її лінива, пихата, ніби вона ледве себе пересилила, щоб зрушити з місця й підійти з нами привітатися. Джинсова міні-спідничка значно вище колін; рожевий топ без рукавів обтягує пишні перса, що гойдаються вгору-вниз, коли вона йде [4, с. 70].

Коли вона підходить ближче, я бачу, що й волосся, яке спадає розкуйовдженим хвостом у стилі Бардо на голі плечі, вибілене і від коріння на дюйм темне. <...>. Далеко розставлені очі, золотисто-карі, наче патока, і підмальовані, як у Клеопатри, чорними лініями, що задираються в куточках. Рот скривився надуту, майже зневажливо, намазаний персиковою помадою аж за край губів, мабуть, щоб здавалися товщими [4, с. 70].

Схожий підхід спостерігається і в російському перекладі, автор якого (наш колишній співвітчизник Валерій Нугатов, який ще 2002 року зробив свій вибір на користь Росії), очевидно, вирішив не вдаватися до загострення карикатурних рис персонажу мовностилістичними засобами, адже це вже достатньою мірою зробила сама Левицька:

И тут я ее увидела: через сад к дому, в шлепанцах на высоком каблуке, неторопливо рассекала крупная блондинка. Она двигалась презрительно-ленивой походкой, словно ей стоило большого труда подойти и поздороваться с нами. На ней была джинсовая мини-юбка намного выше колен и розовая безрукавка, обтягивавшая пышную грудь, которая подскакивала при ходьбе [3, с. 90].

Когда она подошла ближе, я увидела, что ее волосы, ниспадавшие на обнаженные плечи взъерошенным «конским хвостом» а-ля Бардо, были отбелены и примерно на один дюйм чернели у корней. <...>. Широко поставленные глаза, золотисто-коричневые, словно патока, и подведенные, как у Клеопатры, черными линиями, подскакивавшими в уголках. Губы почти презрительно надуты и подведены бледно-розовой помадой, выходящей за их линию, – наверное, для того чтобы они казались еще более полными [3, с. 90].

До того ж, в російському перекладі маніпулювання стереотипом українки-хижачки не має достатнього потенціалу, адже аналогічний західний стереотип щодо іммігрантки-росіянки не тільки існує, а й, можливо, є сильнішим порівняно з українкою.

На жаль, стереотип про умовну «східноєвропейку» як золотошукачку чи-то навіть повію міцно укорінився у свідомості багатьох західних європейців і американців, і британці в цьому питанні не є ви-

ключенням. Зокрема, в потенційному списку приписуваних мешканцям України якостей, він розташований ледь не на першому місці, що справедливо викликає обурення наших громадян [16].

Втім, головним джерелом інформації щодо ролі етностереотипів у формуванні образу іноземця в англомовному художньому дискурсі виступає для нас не портрет, а мовлення персонажів, адже його деформація на різних рівнях – від фонографічного до синтаксичного – залишається ледь не найулюбленішим прийомом «гумористичного» клеймування «Іншого» – бідняка, хворого чи іноземця – в британській літературі вже не одне сторіччя.

Цілком очікувано мовлення Валентини густо пересипано подібними деформаціями, які видають в ній не тільки людину, яка погано володіє англійською мовою, а й просто не дуже освічену особу. Розглянемо декілька прикладів:

"Ah-shamed! Ah-shamed!" She snorts. "You shame. No me shame. Why you no visit you mamma grave? Why you no crying, bringing flower? Why you making trouble here?" [13, с. 88]

Левицька вказує на вади вимови героїні, адаптуючи правопис під її акцент, а також використовує синтаксичний еліпсис, аби показати, як Валентина нехтує нормами англійської граматики. Стратегія українського перекладача в цьому випадку не відповідає інтенції автора, адже в запропонованому варіанті мовлення героїні взагалі позбавлене помилок. Навіть наявність дефісу («со-ромно»), скоріше сприймається як емпатичний прийом. Єдиним порушенням літературної норми можна вважати вживання просторіччя («колотиш»):

– *Со-ромно! Со-ромно!* – *пирхає вона.* – *Тобі соромно. Мені не соромно. Чого ти не ходиш на мамину могилку? Чого не плачеш, не носиш квітки? Чого ти тут колотиш?* [4, с. 90]

Можливо, такий ефект виникає через те, що короткі еліптичні речення не порушують норм українського синтаксису.

В російському перекладі простежується дещо інша стратегія:

– *Со-оромно! Со-оромно!* – *фыркнула она.* – *Тебе должно быть соромно, а не мне. Чого ты не ходишь до мамы на могилу? Чого не плачешь, не носишь цветов? Чого ты сюды лизешь?* [3, с. 114]

Російський перекладач робить вибір на користь суржика, оздоблюючи мовлення персонажа українськими словами, що нагадують відповідні російські, а отже можуть бути легко інтерпретовані читачем («чого» замість «чого», «сюды» замість «сюда», «лизешь» замість «лезешь»), а також вдається і до суто російськомовного просторіччя, притаманного малоосвіченим людям («буть» замість «буть», «мине» замість «мне»). Подовження голосного (со-оромно), на нашу думку, не справляє враження, подібного до першотвору, вказуючи не стільки на вади вимови, скільки на емоційний стан героїні.

Візьмемо для контрасту інший приклад:

"Nikolai! Nikolai! What is this?" she screams at my father. – "Nikolai, you crazy dog-eaten-brain graveyard-deadman!" [13, с.178].

У цій ситуації письменниця наділяє Валентину неабиякими здібностями до оказіонального словотворення. Складається парадоксальне враження: з одного боку героїня начебто порушує цілу низку норм англійської мови, нехтуючи допоміжними дієсловами, прийменниками та сполучниками, а з іншого боку, на виході маємо доволі цікаві та незвичні метафоричні утворення. Розглянемо український переклад:

– *Миколо! Миколо! Що це таке? – верещить вона на батька.* – *Миколо, ти прицюцьканий безмозглий дохляк з цвинтаря* [4, с. 182].

Тут, як і в попередньому випадку, синтаксична норма цілком витримана, а експресивна лайка, що видає гнів Валентини, аж ніяк не сигналізує читачеві про недостатній рівень її іншомовної компетентності.

В російському перекладі знову бачимо ті ж самі характерні для суржика прийоми, що вже були проаналізовані у попередньому прикладі:

– *Николай! Николай! Шо це таке? – заорала на отца.* – *Николай, ты самошедша здохляка з кладовища! Сирко тебе уси мозги пожрав!* [3, с. 218]

Перекладач насичує мовлення Валентини (квазі)українськими словами («це», «таке», «кладовище», «уси», «здохляк») та російським просторіччям («шо», «самошедша», «пожрав») і навіть замінює образливого «собаку» етноантономазією «Сірко».

В цілому ж, порівнюючи два переклади як з оригіналом, так і між собою, ми не могли не побачити, що український перекладач прагне мінімізувати кількість деформацій у мовленні Валентини, тоді як російський перекладач вочевидь збільшує їхню кількість. Найбільш яскраво ця тенденція простежується у мовленні Миколи. За описом доньки Надії, її батько завжди цікавився іноземними мовами і навіть в інституті вивчав англійську та німецьку. Тому не дивно, що в розмовах, на відміну від покійної матері, Людмили Маєвської, яка з дитьми спілкувалася «українською, з безмежними відтінками зменшувальних суфіксів» [4, с. 13], він говорить з доньками англійською, подеколи «з неправильними наголосами та артиклями, проте функціонально» [4, с. 13]. Справжня, англійська мова інженерів. Тобто, Микола уособлює покоління повоєнної імміграції, представники якого повністю асимілювалися у британське суспільство, опанувавши його мову та звички, отримавши престижну професію і відповідний соціальний статус. Фактично, єдиною вадою бездоганно правильної Миколиної мови є неправильна вимова деяких звуків (на кшталт [v] замість [w]), пов'язана з їхньою відсутністю в рідній для нього українській. Розглянемо приклад:

“Hm. What I want?” (he pronounces it **vat I vant**).
“Of course to father such a child would be not straightforward. Technically it may be possible [13, с. 13].

Внаслідок міжмовної асиметрії, подібні фонографічні аномалії вважаються майже не перекладними і, як правило, вимагають застосування трансформації компенсації. Втім, український перекладач знехтував цією особливістю першотвору, видаливши як саме порушення, так і пов'язаний із ним коментар:

– Гм. Чи воно мені треба? Звісно, бути батьком такої дитини дуже непросто. Технічно це можливо... [4, с. 13].

Російський перекладач, натомість продовжує застосовувати стратегію, вже описану нами на прикладі мовлення Валентини, що відчутно дисонує з оригіналом:

– Гмм. Чего я хочу? – (Он произнес **«чего я хочу»**). – **Конешно, заводить такого ребенка неправильно. Но техничеськи это осуществимо...** [3, с. 27]

Якщо компенсацію за рахунок заміни російського «чого» українським «чого» можна зрозуміти, то перетворення цілком нормативного висловлення освіченої людини на суміш суржику («технічеськи», «ето») і російського просторіччя («конешно») можна пояснити хіба що дією ідеологічного чинника. Тут ми поділяємо позицію українського письменника і перекладача Леся Белея, який справедливо вказує на те, що Нугатов намалював не стільки образ українського іммігранта в Британії, скільки образ українського іммігранта в Росії: «Тепер питання: яким є пересічний стереотип українського мігранта в Росії? Тут усі покоління мігрантів однакові, адже йдеться про довгий колоніальний шлюб і образ, виплеканий віками: хитрий хахол, работать умеет, но никак ни виучить русской. Он свой, радной с калибелі трьох народов, но всьо же ни датягивает да уравня умнава рускава. Таким є, наголошу, стереотип. Валерій Нугатов вирішив не ламати цього кліше, а навпаки, підтвердити його» [1]. Як підтвердження цього припущення реєструємо численні випадки, коли перекладач додає аномалії там, де в першотворі їх немає взагалі. Особливо недоречними такі відсебеньки видаються в ситуаціях, коли Микола Маєвський демонструє свою обізнаність у питаннях мистецтва, науки та техніки. Порівняйте:

“Did you know, Nadezhda, that apart from the mathematical proof of Pythagoras, there is also a geometric proof? Look how beautiful it is.” [13, с. 6].

– Надіє, ти знаєш, що, крім математичного доведення, теорема Піфагора має ще й геометричне доведення? Дивись, яке воно гарне [4, с. 6].

– Ты знала, Надежда, **шо**, кроме **математичеського** доказательства теоремы Пифагора, есть **ище и геометричеське**? Дивись, **яке оно красиве** [3, с. 19].

“Botticelli’s Venus rising from waves. Golden hair. Charming eyes. Superior breasts. When you see her you will understand” [13, с. 2].

– Венера Боттічеллі, що здіймається з хвиль. Золоте волосся. Чарівні очі. Пишні перса. Коли ти її побачиш, ти зрозумієш [4, с. 1].

– На **выходящу** з моря Венеру Боттичелли. **Золоти** волосы. **Обворожительни** глаза. **Превосходни** груди. Когда ты ее **побачишь**, то сама поймешь [3, с. 14].

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження ілюструє роль національних стереотипів у створенні художнього образу мовою оригіналу та його перестворенні мовою перекладу. Вважається, що британські гетеростереотипи стосовно такого соціального прошарку, як іммігранти, часто мають негативний характер, що ми і мали можливість спостерігати на прикладі українки, представленої в романі Марини Левицької “A short history of tractors in Ukrainian” як «хтива золотошукачка», здатна на будь-що заради ситого західного життя. Перекладацьке відтворення мовностилістичних засобів стереотипізації художнього образу перебуває під тиском ідеологічних обставин. Коли ставлення до стереотипованого образу у приймаючій культурі має нейтральний або позитивний характер, перекладач може застосувати стратегію пом'якшення негативного стереотипу, натомість у випадку негативного ставлення перекладач, навпаки, може вдаватися до загострення і без того гіперболізованих характеристик.

Перспективою подальших досліджень є вивчення різних аспектів функціонування етностереотипів як чинника образотворення у вихідному та цільовому художньому дискурсах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Белей, Л. (2013). «Російський оригінал» «Короткої історії тракторів по-українськи». Відновлено з <http://litakcent.com/2013/06/26/rosijskyj-oryhinal-korotkoji-istoriji-tractoriv-po-ukrajinsky/>
- Комиссаров, В. Н. (1999). Переводоведение в XX веке: Некоторые итоги. *Тетради переводчика*. 24, 4–20
- Левицькая, М. (2006). *Краткая история тракторов по-украински*. Москва: Эскмо.
- Левицька, М. (2013). *Коротка історія тракторів по-українськи*. Київ: Темпора.
- Мартинюк, А. П. (2012). *Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Мирончук, Н. М. (2013). *Мовні стереотипи в комунікативних актах. Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 6, 202–205.*

7. Flynn, P., Van Doorslaer, L., & Leerssen, J. (Eds.). (2016). *Interconnecting translation studies and imagology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
8. Katz, D., & Braly, K. (1933). Racial stereotypes of one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280–290.
9. Klerk de V., & Bosch, B. (1995). Linguistic stereotypes: Nice accent – nice person? *International Journal of the Sociology of Language*, 116, 17–38.
10. Korte, B. (2010). Facing the East of Europe in its Western Isles. Charting backgrounds, questions and perspectives. In B. Korte (Ed.), *Facing the East in the West Images of Eastern Europe in British Literature, Film and Culture* (pp. 1–21). Amsterdam: Rodopi.
11. Kurkov, A. (2005, March 19). *Human traffic*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2005/mar/19/featuresreviews.guardianreview20>.
12. Lechner, D. (2010). Eastern European memories? The novels of Marina Lewycka. In B. Korte (Ed.), *Facing the East in the West Images of Eastern Europe in British Literature, Film and Culture* (pp. 437–450). Amsterdam: Rodopi.
13. Lewycka, M. (2005). *Short history of tractors in Ukrainian*. London: Penguin Publishing Group.
14. Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. New York: Macmillan. Retrieved from <https://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2429/2487430/pdfs/lippmann.pdf>.
15. Panther, K.-U., & Thornburg, L. L. (2007). Metonymy. In D. Geeraerts, & H. Cuyckens (Eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 236–263). New York: Oxford University Press.
16. Sibirtseva, M. (2021, April 8). *Stereotypes every Ukrainian hates*. Retrieved from <https://theculturetrip.com/europe/ukraine/articles/7-stereotypes-every-ukrainian-hates>.

Oleksandr Rebrii – Doctor of Philology, Full Professor, Head at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: o.v.rebrii@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Yana Sysa – Lecturer, postgraduate student at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: yana.sysa@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5151-1172>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=r0iY_tIAAAJ&hl=uk&authuser=1; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Yana-Sysa>

NATIONAL STEREOTYPES AS A TRANSLATION PROBLEM.

The article is investigating the impact of national stereotypes (ethnostereotypes) on creating the image in the source literary discourse and its re-creating in the target literary discourse. The research is substantiated by the development of imagology – a new and dynamic discipline, whose focus of attention has been gradually shifting from literary aspects of image formation to linguistic and stylistic means of its embodiment in different languages and cultures. The research is aimed at studying national heterostereotypes as a problem of translation based on the novel “A short history of tractors in Ukrainian” by the British author Marina Lewycka, that is seen as an exemplary case of a manipulative representation of the image of a Ukrainian in the modern British literature, as well as its two translations – into Ukrainian and into Russian. The object of research is national stereotypes as a factor of a literary image formation, while the subject of analysis is their linguistic and stylistic markers in the original and translated texts. Among the research methods we distinguish the following: method of “ascribing qualities” by Katz–Braly employed for identifying stereotypes as projected on the novel characters; methods of lexical, semantic, stylistic, and contextual analysis employed for identifying linguistic and stylistic means of these stereotypes’ discourse actualization; method of comparative analysis employed for juxtaposing the source text with the target texts as well as two target texts between themselves. This approach allowed to perceive the strategies of both translators and to explain their differences. The involvement of two different translations accentuated the role of an ideological factor in reproducing linguistic and stylistic means of stereotypes’ embodiment. When the attitude towards the stereotyped image in a target culture is neutral or positive, the translator may apply the strategy of a negative stereotype softening, but when the attitude towards the stereotypized image in a target culture is negative, the translator may resort to intentional deterioration of already negative characteristics.

Key words: heterostereotype, ideology, imagology, national stereotype, translation strategy.

REFERENCES

- Belej, L. (2013). «Rosijs'kyj oryhinal» «Korotkoi istorii traktoriv po-ukrains'ky» [“Russian original” of *Short History of Tractors in Ukrainian*]. Retrieved from <http://litakcent.com/2013/06/26/rosijskyj-oryhinal-korotkoji-istoriji-traktoriv-po-ukrajinsky>. (in Ukrainian)

- Flynn, P., Van Doorslaer, L., & Leerssen, J. (Eds.). (2016). *Interconnecting translation studies and imagology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Katz, D., & Braly, K. (1933). Racial stereotypes of one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280–290.
- Комысаров, В. Н. (1999). Perevodovedeniye v XX veke: nekotorye itogi [Translation studies in the 20th century: Some results]. *Tetrad perevodchika [Translator's notebooks]*, 24, 4–20. (in Russian)
- Korte, B. (2010). Facing the East of Europe in Its Western Isles. Charting Backgrounds, Questions and Perspectives. In B. Korte (Ed.), *Facing the East in the West Images of Eastern Europe in British Literature, Film and Culture* (pp. 1–21). Amsterdam: Rodopi.
- Kurkov, A. (2005, March 19). *Human Traffic*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2005/mar/19/featuresreviews.guardianreview20>.
- Lechner, D. (2010). Eastern European Memories? The Novels of Marina Lewycka. In B. Korte (Ed.), *Facing the East in the West Images of Eastern Europe in British Literature, Film and Culture* (pp. 437–450). Amsterdam: Rodopi.
- Levickaja, M. (2006) *Kratkaja istorija traktorov po-ukrainski [Short History of Tractors in Ukrainian]*. Moskva: Eskmo. (in Russian)
- Levyts'ka, M. (2013). *Korotka istoriia traktoriv po-ukrains'ky [Short History of Tractors in Ukrainian]*. Kyiv: Tempora. (in Ukrainian)
- Lewycka, M. (2005). *Short History of Tractors in Ukrainian*. London: Penguin Publishing Group.
- Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. New York: Macmillan. Retrieved from <https://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2429/2487430/pdfs/lippmann.pdf>
- Martyniuk, A. P. (2012). *Slovyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi linhvistyky [Glossary of the main terms of cognitive-discursive linguistics]*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina.
- Myronchuk, N. (2013). Movni stereotypy v komunikatyvnykh aktakh [Modern stereotypes in communicative acts]. *Students'ki naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia». Serii «Filolohichna»*, 6, 202–205. (in Ukrainian)
- Panther, K.-U., & Thornburg, L. L. (2007). Metonymy. In D. Geeraerts, & H. Cuyckens (Eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 236–263). New York: Oxford University Press.
- Sibirtseva, M. (2021, April 8). *Stereotypes every Ukrainian hates*. Retrieved from <https://theculturetrip.com/europe/ukraine/articles/7-stereotypes-every-ukrainian-hates>.